

СУТНІСТЬ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ

Розглядається роль та місце внутрішнього аудиту в системі господарського контролю. Розкрито функції та призначення внутрішніх аудиторів в організаційній структурі підприємства

В сучасних умовах концентрації, корпоратизації та акціонування капіталу роль та значення внутрішнього аудиту все більше зростають. Він стає одним із основних інструментів підвищення ефективності управління суб'єктами господарювання різних організаційно – правових форм.

Мета та завдання внутрішнього аудиту розкриваються у працях таких відомих вчених як Ф.Ф. Бутинець, М.Т. Білуха, О.А. Петрик І.І. Пилипенко, В.Я. Савченко, Б.Ф. Усач, В.А. Шевчук та ін.

Але якщо стосовно одностайного розуміння зовнішнього аудиту вже внесена належна ясність, то щодо внутрішнього аудиту доцільно розкрити сучасне розуміння його суті та значення з врахуванням концепції міжнародних стандартів аудиту. Актуальність цієї проблеми підтверджується ще й тим, що існує точка зору щодо відсутності внутрішнього аудиту. Так, доц. Н.І. Петренко вказує "... ми стоїмо на позиції недоцільності виділення зовнішнього та внутрішнього аудиту, тому що внутрішнього аудиту не існує. Існує система внутрішнього контролю, яка повинна створюватись власниками підприємства" [4, с.421]

Існують подібні та відмінні характеристики між зовнішнім та внутрішнім аудитом. Зовнішній аудит здійснюється з метою підвищення довіри користувачів до фінансових звітів. Внутрішній аудит проводиться в інтересах власників підприємства. Але навіть з цією важливою різницею існує багато подібного між ними. І зовнішній, і внутрішній аудитор повинні бути компетентними та залишатись об'єктивними у виконанні своєї роботи та висновуванні. Вони дотримуються певних

однакових методологічних підходів під час здійснення аудиту, включаючи планування та виконання тестів засобів контролю та незалежних процедур по суті. Використовують модель аудиторського ризику та суттєвість у вирішенні збільшити кількість тестів та оцінюванні результатів аудиту. Але щодо суттєвості та ризику їхні рішення можуть відрізнятися, тому що зовнішні користувачі можуть мати інші потреби, ніж власники та керівництво.

Якщо внутрішній аудит є ефективним, то зовнішні аудиторі, використовуючи модель аудиторського ризику, значно знижують рівень ризику контролю і отже зменшують незалежне тестування. Згідно з МСА 610 "Розгляд роботи внутрішнього аудиту" "ефективний внутрішній аудит часто дає змогу змінювати характер, визначити час, а також зменшувати обсяг процедур, що їх виконує зовнішній аудитор, але не може їх повністю виключити. Проте іноді розглянувши діяльність внутрішнього аудиту, зовнішній аудитор може вирішити, що внутрішній аудит не вплине на процедури зовнішнього аудиту." Роботу внутрішніх аудиторів зовнішні аудиторі визнають ефективною, якщо вони є незалежними, компетентними, мають належний професійний досвід, виконали відповідні аудиторські тести внутрішнього контролю та фінансових звітів.

Крім того, зовнішній аудитор може залучати внутрішнього аудитора як асистента для здійснення деяких аудиторських тестувань. При цьому попередньо має бути оцінена компетентність та об'єктивність внутрішнього аудитора, а робота повинна бути проконтрольована зовнішнім аудитором.

Знання внутрішніх аудиторів про діяльність підприємства та внутрішній контроль набагато ширші, ніж зовнішніх аудиторів, і вони є більш корисними для покращення управління підприємством. У цьому зв'язку змінюється роль внутрішніх аудиторів. На додаток до традиційних завдань – таких як перевірка достовірності та взаємопов'язаності інформації, підтвердження відповідності політиці та нормативно-правовим актам – від внутрішніх аудиторів очікують покращення діяльності підприємства через підвищену операційну ефективність. Внутрішні аудитори мають унікальну позицію для здійснення операційного аудиту, розвиваючи особливі знання про підприємство та його бізнес, що суттєво впливає на ефективність його проведення.

Цілі внутрішнього аудиту значно ширші за цілі зовнішнього аудиту. Це надає гнучкості внутрішнім аудиторам для задоволення потреб підприємства. Різні підприємства відрізняються обсягом, спрямованістю та сферами дослідження внутрішнього аудиту. Наприклад, менеджмент одного підприємства може вирішити, що внутрішні аудитори мають оцінювати внутрішній контроль та фінансові звіти кожного підрозділу щорічно; тоді як на інших підприємствах крім того внутрішні аудитори повинні бути консультантами і зосереджуватись на рекомендаціях, які покращують показники діяльності.

Існує багато сфер дослідження, в яких можна оцінити операційну ефективність. Аудитор може оцінити відповідність та достатність інформації, яка використовується керівництвом під час прийняття рішення з придбання нових основних засобів, продуктивність та адекватність обробки операцій щодо реалізації продукції у комп'ютерній системі. Перевірки можуть включати оцінку організаційної структури, комп'ютерних систем, техніки та технології виробництва, оптимальності витрат, продуктивності та ефективності, маркетингу та будь-якої іншої галузі, в якій аудитор є компетентним.

Проведення операційного аудиту та результати у вигляді звітів є найменш визначеними, ніж для інших двох видів аудиту (фінансового аудиту та аудиту на відповідність). Продуктивність та ефективність операцій найбільш складні в об'єктивному оцінюванні, ніж підтвердження достовірності та відповідності фінансових звітів концептуальній основі фінансової звітності. Встановлення критерію для оцінювання інформації в операційному аудиті потребує творчих здібностей та професіоналізму внутрішніх аудиторів. У цьому розумінні операційний аудит схожий на менеджмент – консалтинг.

Щоб максимізувати ефективність фінансового та операційного аудиту, відділ внутрішнього аудиту повинен звітувати аудиторському комітету при раді директорів чи президентові компанії. Організаційна структура повинна допомагати внутрішнім аудиторам залишатись незалежними. Наприклад, якщо внутрішні аудитори звітують контролеру, то у цьому разі складно оцінювати незалежно та надавати рекомендації до вищого керівництва про непродуктивність діяльності контролера.

МСА 610 "Розгляд роботи внутрішнього аудиту" дає визначення внутрішнього аудиту як діяльності з оцінювання, що здійснюється внутрішньою службою суб'єкта. Серед інших до функцій такої служби входять перевірка, оцінювання й моніторинг адекватності та ефективності систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю [3, с. 371]. Згідно із зазначеним стандартом, можливості й мета діяльності служби внутрішнього аудиту мають дуже широкий спектр та багато напрямів і залежать від розміру і структури підприємства, а також вимог його управлінського персоналу.

Зазвичай внутрішній аудит включає один чи декілька наведених нижче елементів:

– огляд систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю. Організація адекватних систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю входить в обов'язки керівництва і тому слід постійно приділяти їй

належну увагу. На внутрішній аудит, зазвичай, покладаються обов'язки з аналізу цих систем і моніторингу їх функціонування, а також надання рекомендацій з їх удосконалення;

– перевірка фінансової та господарської інформації. Вона може включати аналіз засобів, які використовувалися для визначення, вимірювання, класифікацію цієї інформації і складання звітності на її базі, а також конкретну перевірку окремих статей, включаючи детальне тестування операцій, сальдо і процедур;

– аналіз економічності й ефективності діяльності, включаючи нефінансові засоби контролю суб'єкта господарювання;

– перевірка дотримання законів, нормативних актів та інших зовнішніх вимог, а також політики, директив й інших внутрішніх вимог керівництва [3, с. 371].

При цьому в стандарті зазначається, що внутрішній аудит, незалежно від рівня автономності й об'єктивності, не може досягнути такого ж рівня незалежності, як зовнішній аудит, при висловленні незалежної думки щодо фінансової звітності підприємства. Зовнішній аудитор несе особливу відповідальність за висловлену аудиторську думку, і ця відповідальність не зменшується за будь-якого використання внутрішнього аудиту.

Внутрішній аудитор має звітуватись перед керівництвом достатньо високого рівня, щоб результати аудиту виконувались. Сьогодні внутрішні аудитори в більшості компаній звітуються безпосередньо аудиторському комітету при раді директорів, що дає максимум внутрішньої незалежності. Зазвичай аудиторський комітет складається із зовнішніх директорів, котрі не наділені управлінськими функціями на підприємстві. В ідеалі служба внутрішнього аудиту має підпорядковуватись власникам (акціонерам) підприємства і діяти в їхніх інтересах, оскільки основним принципом аудиту є незалежність аудиторів.

Ряд відомих вчених підкреслюють, що внутрішній аудит здійснюється працівниками

підприємства в інтересах власників та суб'єкта господарювання і дають такі визначення внутрішнього аудиту.

Професор Ф.Ф. Бутинець зазначає, що під внутрішнім аудитом розуміють діяльність внутрішніх аудиторів, що здійснюється в інтересах суб'єкта господарювання і включає перевірку та оцінювання стану роботи підприємства та його структурних підрозділів працівниками, що входять до складу підприємства. Внутрішній аудит може розглядатись як невід'ємна частина загальної системи управлінського контролю, причому роль внутрішнього аудиту постійно розширюється шляхом доповнення його новими завданнями з оцінювання якості інформації, що надається управлінською інформаційною системою, оцінювання корисності методики аналізу інформації, що застосовується управлінським апаратом підприємства [1, с. 38].

Автори науково-практичного посібника “Управлінський облік і аудит в умовах ринкової економіки” визначають два основних аспекти побудови внутрішнього аудиту. Перший аспект – інтегрована система внутрішнього аудиту має забезпечити інформацією управління виробництвом всередині підприємства, відповідати побудові внутрішньогосподарського механізму. Це визначає розвиток методології інтегрованого обліку в напрямі розширення його інформаційної функції. Другий аспект – розширення регулюючої функції аудиту, забезпечення необхідного зв'язку між виробничими, технологічними та економічними службами підприємства, які здійснюють планування, контроль, регулювання тощо. При цьому внутрішній аудит автори посібника визначають як незалежну діяльність в організації з перевірки й оцінювання її роботи та з розробки рекомендацій щодо найбільш ефективного управління ресурсами для досягнення поставлених цілей [2, с. 212-213].

В.Я. Савченко внутрішній аудит визначає як незалежну діяльність в організації (на підприємстві) з перевірки й оцінювання

роботи цієї організації в її інтересах. Внутрішні аудитори вивчають господарські операції з метою надання рекомендацій щодо економічного й ефективного використання ресурсів, досягнення найкращого кінцевого результату і вироблення політики компанії. Аудит має допомогти керівникам у виконанні їхніх функцій і сприяти підвищенню прибутковості підприємства [5, с. 28].

У навчальному посібнику “Основи аудиту” підкреслюється, що внутрішні аудитори на відміну від незалежних перебувають в штаті того підприємства, де проводиться аудит. Внутрішнім аудитом вважається незалежне оцінювання, яке проводиться всередині організації. Мета внутрішнього аудиту – надання допомоги працівникам підприємства в ефективному виконанні їхніх посадових обов’язків. Відділ внутрішнього аудиту входить як складова в структуру підприємства і функціонує відповідно до посадових інструкцій (положення про відділ, функції працівників), затверджених керівництвом підприємства. Внутрішні аудитори систематично контролюють структуру внутрішнього управління підприємством та оцінюють рівень її ефективності [6, с. 19].

Професор Б.Ф. Усач характеризує внутрішній аудит як незалежне оцінювання діяльності підприємства, визначення його платоспроможності та запобігання банкрутству. Мета внутрішнього аудиту – удосконалення організації й управління виробництвом, виявлення і мобілізація резервів його зростання [7, с. 18].

Отже, сучасні тенденції зміни ролі внутрішніх аудиторів щодо цілей підвищення ефективності та продуктивності діяльності підприємства потребують відповідного визначення суті внутрішнього аудиту.

Внутрішній аудит – це незалежне об’єктивне підтвердження та консультування, розроблені для підвищення ефективності та покращення діяльності підприємства. Він допомагає досягненню цілей, надаючи систематичний, кваліфікований підхід до оцінювання та

підвищення ефективності управління підприємством, систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю.

До інститутів внутрішнього аудиту належать ревізійні комісії, внутрішні аудитори, групи внутрішніх аудиторів чи служби внутрішніх аудиторів.

Можливість виконання функцій внутрішнього аудиту ревізійними комісіями зумовлена їх незалежністю. Призначення, функції, повноваження і незалежність ревізійної комісії (ревізора) акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю обумовлені Законом України “Про господарські товариства” від 19 вересня 1991 р. № 1576-ХІІ (ст. 49, 63 і 65).

Забезпечення принципу незалежності від органів управління трактується таким чином. Контроль за фінансово-господарською діяльністю правління акціонерного товариства здійснюється ревізійною комісією, що обирається з числа акціонерів. Членами ревізійної комісії не можуть бути члени правління, ради акціонерного товариства (спостережної ради) та інші посадові особи. Ревізійній комісії акціонерного товариства мають за її вимогою надаватись усі матеріали, бухгалтерські та інші документи і особисті пояснення посадових осіб (ст. 49). Контроль за діяльністю дирекції (директора) товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю здійснюється ревізійною комісією, яка утворюється зборами учасників товариства з їх числа, в кількості, передбаченій засновницькими документами, але не менше трьох осіб. Члени дирекції (директор) не можуть бути членами ревізійної комісії. Ревізійна комісія має право вимагати від посадових осіб товариства надання їй всіх необхідних матеріалів, бухгалтерських чи інших документів і особистих пояснень (ст. 63 і 65).

Ревізійна комісія в акціонерних товариствах обирається загальними зборами акціонерів і підзвітна їм. Наявність ревізійної комісії в структурі органів управління акціонерного товариства є обов’язковою.

Мета діяльності ревізійної комісії – контроль за фінансово-господарською діяльністю правління товариства, який здійснюється шляхом проведення перевірок, що встановлюють дійсний фінансовий стан товариства (його стабільність чи нестабільність); надання результатів цих перевірок відповідним органам управління товариства. Ревізійна комісія виявляє недоліки та зловживання, які були допущені правлінням під час управління фінансовою діяльністю товариства.

Ревізійна комісія виконує переважно такі контрольні функції: надання акціонерам рекомендацій стосовно аудиторської організації, яка виступатиме як незалежний аудитор (у практиці західних країн прийнято, що під час проведення загальних зборів акціонери обирають та переобирають незалежного аудитора, а також, за рекомендацією спостережної ради або правління товариства, встановлюють розмір оплати його послуг); отримання та розгляд звіту аудиторів, представлення фінансової звітності на загальних зборах акціонерів, а також надання рекомендацій загальним зборам на цій підставі; проведення спільної роботи з правлінням товариства для забезпечення належного ведення бухгалтерського обліку та звітності; ініціювання скликання позачергових зборів акціонерів у разі виникнення загрози суттєвим інтересам товариства або виявлення зловживань, вчинених посадовими особами товариства.

Чергові перевірки ревізійна комісія проводить за підсумками року для подання висновків щодо фінансового звіту. Відповідно до чинного законодавства, без висновків ревізійної комісії загальні збори акціонерів не мають права затверджувати баланс товариства. Позачергові перевірки ревізійна комісія проводить за рішенням загальних зборів акціонерів; за рішенням спостережної ради; за власною ініціативою; на вимогу акціонерів, які у сукупності володіють більш ніж 10 % голосів.

Перевірка діяльності дирекції (директора) товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю проводиться ревізійною комісією за дорученням зборів, за власною ініціативою чи за вимогою учасників товариства. Ревізійна комісія доповідає про результати проведених нею перевірок вищому органу товариства.

Ревізійна комісія складає висновок щодо річного фінансового звіту. Без її висновку збори учасників товариства не мають права затверджувати фінансову звітність товариства. Ревізійна комісія має право ставити питання про скликання позачергових зборів учасників, якщо виникла загроза суттєвим інтересам товариства чи виявлені порушення посадовими особами товариства.

У банківській системі розвиток внутрішнього аудиту почався зі створення відділів внутрішнього аудиту в комерційних банках згідно з Положенням про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України, затвердженим постановою Правління Національного банку України від 20 березня 1998 р. № 114.

На базі міжнародних стандартів внутрішнього аудиту Національним банком України розроблено і впроваджено Національні стандарти внутрішнього аудиту в банках, що знайшло відображення в Методичних вказівках щодо застосування стандартів внутрішнього аудиту в комерційних банках України, затверджених постановою Правління Національного банку України № 358 від 20.07.1999 р. На основі Національних стандартів кожний комерційний банк може розробляти власні внутрішні стандарти аудиту. Затверджено шість стандартів внутрішнього аудиту: “Керівництво службою внутрішнього аудиту”; “Незалежність”; “Професійна компетентність”; “Обсяг роботи”; “Планування і виконання аудиторської перевірки”; “Складання аудиторського висновку”.

Згідно з Положенням про порядок подання до Національного банку України аудиторського звіту та висновку за результатами перевірки річної фінансової

звітності банку, затвердженим постановою Національного банку України № 38 від 28.01.2002 р., аудиторський звіт та висновок за результатами проведення аудиту подається банком щорічно до Національного банку та до його територіального управління за місцезнаходженням банку не пізніше ніж до 30 квітня року, наступного за звітним.

В аудиторському звіті (звіті про проведення аудиту) за результатами проведення аудиту банку на підставі застосованих аудитором норм і стандартів аудиту мають зазначатися висновки аудитора про баланс банку; рахунки доходів та витрат; рух капіталу; активи та пасиви; достатність резервів та капіталу банку; адекватність бухгалтерського обліку, процедур внутрішнього аудиту та заходів контролю банку; те, чи відображає наданий банком фінансовий звіт дійсний фінансовий стан банку; рекомендації та пропозиції аудитора щодо усунення і недопущення надалі порушень, помилок та недоліків.

Постанова Правління Національного банку України “Про заходи щодо подальшого розвитку банківського аудиту” № 53 від 09.02.1999 р. підкреслює необхідність надання в аудиторському висновку своєчасної повної інформації про фінансовий стан банків з метою оперативного впливу на усунення недоліків та упередження кризових ситуацій в банках. У ній зазначається, що аудиторські висновки незалежних аудиторських фірм (аудиторів), одержані Національним банком України, здебільшого містять інформацію лише про підтвердження достовірності та повноти річного балансу і фінансових звітів комерційних банків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Бутинець Ф.Ф.* Аудит: Підручник. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Житомир: ПП “Рута”, 2002. – 672с.

2. *Лабынцев Н.Т., Шароватова Е.А., Михайленко Р.Г.* Управленческий учет и аудит в условиях рыночной экономики: Науч.-практ. пособие / РГЭУ (РИНХ). – Ростов (н) Д, 2001. – 266с.

3. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики: Видання 2004 року / Пер. з англ. мови О.В. Селезньов, О.Л. Ольховікова, О.В. Пик, Т.Ц. Шарашидзе, Л.Й. Юрківська, С.О. Куліков. – К.: ТОВ “ІАМЦ АУ “Статус”, – 2004. – 1028 с.

4. *Петренко Н.И.* Аудит в Украине: классификация, пути совершенствования // Очерки по бухгалтерскому учету и контролю. Результаты диссертационных исследований проблем бухгалтерского учета и контроля Житомирской бухгалтерской научной школы. Монография. – Житомир: ЧП “Рута”, 2005. – 444 с.

5. *Савченко В.Я.* Аудит: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2002. – 322 с.

6. *Симоненко Н.Н.* Основы аудита: Учеб. пособие. – Комсомольск – на – Амуре: Комсомольский – на – Амуре гос. техн. ун-т., 2001. – 133 с.

7. *Усач Б.Ф.* Аудит: Навч. посіб. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2003. – 223 с.

ДОРОШ Н.І. – доктор економічних наук, професор Київського національного університету ім. Тараса Шевченка